

Σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ὑπὸ τὸ ἰσχύον Σύνταγμα

ΠΕΤΡΟΥ ΡΗΓΑΤΟΥ*

Πολὺς λόγος γίνεται στὶς ἡμέρες μας σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ἢ –κατὰ τὸ κοινῶς λεγόμενον– τὸ ζήτημα τοῦ χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Κράτους. Ὁ χωρισμὸς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας ὑπῆρξε ἀπὸ παλαιὰ ὁ προσφιλεῖς πόθος μερικῶν μας πολιτικῶν καὶ ἐλαχίστων ἐπιστημόνων, «πνευματικῶν λεγομένων ἀνθρώπων», οἱ ὅποιοι δὲν ἐκτιμοῦν ὅσο πρέπει τὴν συμβολὴ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μας στὴ ζωὴ τοῦ τόπου καὶ τὴν προσφορά τῆς γενικώτερα πρὸς τὸ Ἔθνος καὶ τὸν Λαό. Σὲ ἐποχὲς ὅπως ἡ σημερινὴ ὅπου κυριαρχοῦν οἱ μεταβολές τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν δεδομένων, οἱ ἀλλαγές τῶν πολιτικῶν συστημάτων, ἡ πολυπολιτισμικότης τῆς κοινωνίας, ἡ διεθνὴς τάση παγκοσμιοποίησης, ὁ θρησκευτικὸς διωγμὸς καὶ φανατισμὸς, καλὸν εἶναι νὰ γνωρίζομε τὴ δυναμικὴ τοῦ ἰσχύοντος νομικοῦ πλαισίου στὶς σχέσεις Πολιτείας-Ἐκκλησίας, τὶς ἐνέργειές του, τὴ διαχρονικὴ ἰσχύ του καὶ τὴ σημερινὴ ἐναλλασσόμενη πορεία του κάτω ἀπὸ τὴν ἰσχύ τῶν νέων κοινωνικῶν δεδομένων. Ἐν ὄψει αὐτῶν τῶν ἐξελίξεων, πιστεύομε ὅτι κάθε ὑπεύθυνος πολίτης αὐτῆς τῆς χώρας θὰ πρέπει νὰ ἐνημερωθεῖ πλήρως γύρω ἀπὸ τὸ ζῶντικὸ αὐτὸ γιὰ τὴν πορεία τοῦ Ἑλληνισμοῦ ζήτημα.

Κυρίως θέμα

Στὸ σημεῖο αὐτὸ προβάλλει ἐνώπιόν μας τὸ ἐρώτημα: Ποιὸ εἶναι σήμερα στὴ χώρα μας, τὴν Ὁρθόδοξη Ἑλλάδα, τὸ ἰσχύον σύστημα στὶς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας;

Στὸ Σύνταγμα στὴν προμετωπίδα, μετὰ ἀπὸ τὴ φράση: «Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος», διαβάζομε τὴν πανηγυρικὴ πρόταση-διακήρυξη: «Εἰς τὸ ὄνομα τῆς

* Ὁ Πέτρος Ρηγάτος εἶναι Νομικὸς Σύμβουλος τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Πατρῶν καὶ δικηγόρος Δ.Ν.

Ἁγίας καὶ Ὁμοουσίου καὶ Ἀδιαιρέτου Τριάδος». Ἐν συνεχείᾳ δέ, μετὰ ἀπὸ τὸ 1^{ον} τμήμα τοῦ πρώτου μέρους πὺν ἀναφέρεται στὴ μορφὴ τοῦ πολιτεύματος, στὸ 2^{ον} τμήμα τοῦ 1^{ου} μέρους τοῦ Συντάγματος καὶ κάτω ἀπὸ τὸν πανηγυρικὸν τίτλον: «Σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας», ἀναγράφεται τὸ ἄρθρον 3 τοῦ Συντάγματος, στὴν §1 τοῦ ὁποίου ἀναφέρεται ὅτι: «Ἐπικρατοῦσα θρησκεία στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἡ θρησκεία τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδας, πὺν γνωρίζει κεφαλὴ τῆς τὸν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό, ὑπάρχει ἀναπόσπαστα ἐνωμένη δογματικὰ μὲ τὴ Μεγάλη Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλης καὶ μὲ κάθε ἄλλη ὁμόδοξη Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, τηρεῖ ἀπαρασάλευτα, ὅπως ἐκείνες, τοὺς ἱεροὺς ἀποστολικοὺς καὶ συνοδικοὺς κανόνες καὶ τὶς ἱερῆς παραδόσεις. Εἶναι αὐτοκέφαλη, διοικεῖται ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῶν ἐν ἐνεργείᾳ Ἀρχιερέων καὶ ἀπὸ τὴ Διαρκῆ Ἱερὰ Σύνοδο, πὺν προέρχεται ἀπὸ αὐτὴ καὶ συγκροτεῖται ὅπως ὀρίζει ὁ Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας, μὲ τήρηση τῶν διατάξεων τοῦ Πατριαρχικοῦ Τόμου τῆς 29^{ης} Ἰουνίου 1850 καὶ τῆς Συνοδικῆς Πράξεως τῆς 4^{ης} Σεπτεμβρίου 1928». Μὲ τὴν ἀνωτέρω διάταξη θεσπίζεται τὸ καθεστὼς τῆς «νόμῳ κρατοῦσης Πολιτείας», τὸ ὁποῖον στηρίζεται ἐπὶ βάσεως δημοσίου δικαίου καὶ τὸ ὁποῖον καθιστᾷ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοκέφαλον ὄργανισμόν, ὁ ὁποῖος ἔλκει τὰ δικαιώματά του ἀπὸ τὸ Σύνταγμα.

Μὲ τὸν ὄρο «ἐπικρατοῦσα θρησκεία», ὁ Συνταγματικὸς Νομοθέτης θέλησε νὰ ἐξασφαλίσει στὴ θρησκεία τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθόδοξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἐπισημότητα καὶ ὑπεροχή, ἀναγνωρίζοντας αὐτὴν ὡς θρησκεία τῆς Ἐπικρατείας· δηλώνει δηλαδὴ ὅτι εἶναι ἡ θρησκεία πὺν πρεσβεύει ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ, σύμφωνα μὲ τὸ τυπικὸν τῆς ὁποίας τελοῦνται οἱ ἐπίσημες θρησκευτικὲς τελετές, καὶ γιὰ νὰ παράσχει σ' αὐτὴν ὀρισμένα προνόμια τὰ ὁποῖα δὲν ἀπολαμβάνουν οἱ ὑπόλοιποι στὸ Κράτος θρησκείες. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ἔχει καθιερωθεῖ ἀπαράλλακτα σὲ ὅλα τὰ Συντάγματα τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση καὶ ἐντεῦθεν. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καθιερώνεται ὡς προνομιούχον Ν.Π.Δ.Δ.

Εἶναι γεγονός ὅτι μὲ τὴν ἀνωτέρω Συνταγματικὴ ρύθμιση ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία περιέρχεται σὲ προνομιακὴ θέση ἔναντι τῶν ἄλλων θρησκειῶν. Τὸ καθεστὼς αὐτὸ στὶς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας διαμορφώθηκε σύμφωνα μὲ τὶς ἱστορικὲς, θρησκευτικὲς καὶ κοινωνικὲς συνθήκες πὺν εἶχαν δημιουργηθεῖ. Ὁ Ἑλληνικὸς Λαός, ἀγαπητοί μου, γαλουχήθηκε μὲ τὴ διδασκαλία καὶ τὰ νάματα τῆς Ὁρθόδοξου Πίστεως καὶ συνεδέθη τόσο στενὰ μὲ αὐτὴν, ἰδίως κατὰ τὴν περίοδο τῆς μακρᾶς δουλείας, ἀλλὰ καὶ σὲ κάθε δύσκολη περίοδο γιὰ

τὸν Ἑλληνισμό πού ἡ Ἐκκλησία φάνηκε φιλόστοργος μητέρα, ὥστε οἱ λέξεις Ἑλληνισμός καὶ Ὁρθοδοξία νὰ καταστοῦν ταυτόσημες. Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους, ὁ Συνταγματικὸς Νομοθέτης ἀνεγνώρισε στὴν Ὁρθοδοξία μίαν ὑπεροχή, τὴν κατέστησε προνομιακὰ πρώτην μεταξὺ τῶν κατ' ἀρχὴν ἴσων θρησκειῶν (ἄρθρον 3 τοῦ Συντάγματος).

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀναγνωρίζονται σ' Αὐτὴν ὠρισμένα προνόμια. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ὡς τμῆμα τῆς ἐν γένει Ἀνατολικῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ἡ κρατοῦσα, δηλαδὴ ἡ ἐπίσημη Ἐκκλησία τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας. Ἡ Πολιτεία θρησκεύει καὶ συνεπῶς ἀντιμετωπίζει τὰ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας μὲ σεβασμὸ καὶ εὐλάβεια. (Οἱ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τῶν Ἁγίων εὐρίσκονται ἀνηρτημένες στὴ Βουλὴ, στὰ Ὑπουργεῖα, στὶς Δημόσιες Ὑπηρεσίες, στὸν Στρατό, στὰ Σχολεῖα, ὁ Σταυρὸς στὸν ἰσθμὸ τῆς Σημαίας κ.λπ.). Ἡ θρησκευτικότης τῆς Πολιτείας ἐκδηλώνεται μὲ τὴν ὀρκοδοσίαν τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας ἐπὶ τῇ ἀναλήψει τῶν καθηκόντων του εἰς τὸ Ὄνομα τῆς Ἁγίας καὶ Ὁμοουσίου καὶ Ἀδιαιρέτου Τριάδος. Περαιτέρω ἐπιβάλλεται ὑποχρεωτικά:

- 1) Ὁ θρησκευτικὸς ὄρκος σὲ ὄλην τὴν ἱεραρχίαν, ἐκτελεστικὴ καὶ διοικητικὴ, νομοθετικὴ καὶ δικαστικὴ.
- 2) Ὁ θρησκευτικὸς ἑορτασμὸς τῶν πολιτειακῶν καὶ ἐθνικῶν ἑορτῶν καὶ τελετῶν καὶ ὁ πολιτειακὸς ἑορτασμὸς τῶν θρησκευτικῶν ἑορτῶν τῆς κρατούσας θρησκείας (δοξολογία γιὰ τὸν ἑορτασμὸ τῶν ἑορτῶν τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων, τῶν προστατῶν Ἁγίων τοῦ Στρατοῦ, Ναυτικοῦ, Ἀεροπορίας, τῆς 28^{ης} Ὀκτωβρίου, τῆς 25^{ης} Μαρτίου, τῆς ἑορτῆς γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς πόλεως, τῆς ἐπετείου τῆς μάχης τοῦ Γοργοποτάμου, ὁ ἑορτασμὸς τῶν Θεοφανείων μὲ τὴν τελετὴν καταδύσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ παρουσία τῶν Ἀρχῶν, τοπικὲς Ἀργίες πολιούχων, καθιέρωσις Ἀργιῶν, Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, Ἐπίσημες Λιτανεύσεις.
- 3) Ἡ προστασία τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν καὶ συναθροίσεων ἀπὸ κάθε διατάραξή τους (ἄρθρο 200 Π.Κ.).
- 4) Ὁ σεβασμὸς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὰ Θεῖα, ἄρθρο 198 Π.Κ., πού τιμωρεῖ τὴν κακόβουλη βλασφημία.
- 5) Ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν θρησκεία καὶ τοὺς θρησκευτικοὺς λειτουργοὺς (ἄρθρο 199 πού τιμωρεῖ τὴν καθύβριση θρησκευάτου, κεφ. Ζ' Ποινικοῦ Κώδικος περὶ ἐπιβουλῆς τῆς θρησκευτικῆς εἰρήνης, ἄρθρα 198 ἔπ.).
- 6) Ἡ ἀπονομὴ τιμῶν στοὺς θρησκευτικοὺς λειτουργοὺς.

- 7) Ἡ καταβολὴ μισθοῦ εἰς αὐτοὺς ἀναλόγως τῆς μισθολογικῆς τάξεως, πρᾶγμα πὺν ἐξασφάλισε τοὺς κληρικοὺς ἀπὸ τὴν ἀναζήτησιν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων καὶ τοὺς βοήθησε στὴν ἀπρόσκοπτη ἄσκηση τῶν ὑψηλῶν καθηκόντων τους.
- 8) Ἡ προστασία τῶν θρησκευτικῶν λειτουργῶν κατὰ πάσης ἀντιποιήσεως τῆς ἀσκήσεως τοῦ λειτουργήματός τους (ἄρθρο 175 § 2 Π.Κ.).
- 9) Ἡ τιμωρία τῆς ἱεροσυλίας, δηλαδὴ τῆς ἀφαιρέσεως πράγματος ἀφιερωμένου στὴ θρησκευτικὴ λατρεία (ἄρθρο 374 Π.Κ.).
- 10) Ἡ θέση ἐκτὸς συναλλαγῆς τῶν προορισμένων γιὰ ἐξυπηρέτηση θρησκευτικῶν σκοπῶν πραγμάτων (ἄρθρο 966 Α.Κ.).
- 11) Ἡ τέλεισι τοῦ γάμου μὲ ἱερολογία (1367 Α.Κ.).
- 12) Ἡ διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν στὰ σχολεῖα στοιχειώδους καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως.
- 13) Ἡ συντήρησις τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν - Θεσσαλονίκης καὶ περαιτέρω ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐκπαίδευσις.
- 14) Ἡ ἀπαγόρευσις τοῦ προσηλυτισμοῦ μὲ κάθε μέσο καὶ εἰς βάρος τῆς ἐπικρατούσης θρησκείας.
- 15) Ἡ Κυριακὴ ἀργία.
- 16) Ἡ τήρησις ἀναλλοιώτου τοῦ κειμένου τῶν Ἁγίων Γραφῶν καὶ τέλος
- 17) Ἡ ἐκτέλεισι τῶν ἀποφάσεων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν καὶ δικαστηρίων ἀπὸ κάθε Κρατικὴ Ἀρχή.

Περαιτέρω ὁμως κύριο χαρακτηριστικὸ τοῦ συστήματος τῆς νόμῳ κρατούσης Πολιτείας εἶναι ὅτι παρὰ τὴν θέση ὑπεροχῆς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία κατοχυρώνεται Συνταγματικά, τὸ Σύνταγμα καθιερώνει πανηγυρικὰ τὴ θρησκευτικὴ ἐλευθερία. Τὸ ἄρθρο 13 §1 ὀρίζει ὅτι «ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκευτικῆς συνείδησης εἶναι ἀπαραβίαστη. Ἡ ἀπόλαυσις τῶν ἀτομικῶν καὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις καθενός». Καὶ ἡ παράγραφος 2 τοῦ ἰδίου ἄρθρου ὀρίζει περαιτέρω ὅτι «κάθε γνωστὴ θρησκεία εἶναι ἐλεύθερη καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὴ λατρεία της τελοῦνται ἀνεμπόδιστα ὑπὸ τὴν προστασία τῶν νόμων. Ἡ ἄσκηση τῆς λατρείας δὲν ἐπιτρέπεται νὰ προσβάλλει τὴ δημόσια τάξη ἢ τὰ χρηστὰ ἤθη». Γιὰ νὰ εἶναι μία θρησκεία γνωστὴ, ἐκτὸς ἀπὸ ὄρισμένον ἀριθμὸν πιστῶν πὺν πρέπει νὰ ἔχει, ἀπαιτεῖται ἡ λατρεία καὶ τὰ δόγματά της νὰ ἐκτίθενται δημόσια καὶ ὄχι μυστικά καὶ νὰ μὴν ἀντίκεινται στὴ δημόσια τάξη καὶ τὴν κοινὴ ἠθικὴ (ὅπως π.χ. σατανισμός). Συνάγεται συνεπῶς ὅτι ἀθέμιτες ἐνώσεις, μυστικὰς ἐταιρεῖες, καθὼς καὶ

ὀργανώσεις πού ἰδρύνονται γιά τήν ἐπιδίωξιν παρانونῶν σκοπῶν δέν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθοῦν γνωστὲς θρησκευτικὲς ἢ γνωστὰ δόγματα.

Ἡ παράγραφος 2 τοῦ ἄρθρου 13 τοῦ Συντάγματος, πού ἀνεφέρθη ἀνωτέρω, ἐπισφραγίζεται μὲ τήν πανηγυρικὴν, ρητὴν καὶ κατηγορηματικὴν φράση-δικήρῃ: «Ὁ προσηλυτισμὸς ἀπαγορεύεται». Ἡ ἀπαγόρευση αὐτὴ τοῦ Συνταγματικοῦ Νομοθέτη ἀποτελεῖ καὶ αὐτὴ γνώρισμα τοῦ ἰσχύοντος συστήματος τῆς νόμῳ κρατοῦσης Πολιτείας.

Προσηλυτισμὸς εἶναι ἡ συστηματικὴ καὶ ἔντονη μέχρι φορτικότητος προσπάθεια γιά τὴ διεΐσδυση στὴ θρησκευτικὴ συνείδηση ἀλλοθρήσκου ἢ ἑτεροδόξου, μὲ σκοπὸ τὴ μεταβολὴ τοῦ περιεχομένου τῆς πού γίνεται μὲ μέσα ἀθέμιτα ἢ ἀνήθικα. Τέτοια μέσα εἶναι ἐνδεικτικὰ οἱ πάσης φύσεως παροχές, ἡ ὑπόσχεσις παροχῆς, ἡ κατάχρησις τῆς ἀπειρίας ἢ ἐμπιστοσύνης, ἡ ἐκμετάλλευσις τῆς ἀνάγκης, τῆς πνευματικῆς ἀδυναμίας, τοῦ θύματος.

Σὲ ἐκτέλεση τῆς ἀνωτέρω Συνταγματικῆς ἐπιταγῆς περὶ ἀπαγορεύσεως τοῦ προσηλυτισμοῦ ἐξεδόθη ὁ ἰσχύων σήμερα Α.Ν. πού τιμωρεῖ ποινικὰ τὴν διενέργεια προσηλυτισμοῦ. Καὶ βέβαια ἡ κατάργησις τοῦ ἀξιοποίνου τοῦ προσηλυτισμοῦ πού διακαῶς ἐπιδιώκεται ἀπὸ πολλὰ καὶ ποικίλα συμφέροντα, ἂν ποτὲ ἐπιχειρηθεῖ, πρόκειται νὰ εἶναι ἀντισυνταγματικὴ, δεδομένης τῆς διατάξεως τοῦ ἄρθρου 13 παρ. 2 τοῦ ἰσχύοντος Συντάγματος, πού ἀπαγορεύει ἀπολύτως τὸν προσηλυτισμό.

Οἱ σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ὅπως ἀναφέραμε, καθορίζονται ἀπὸ τὸ ἄρθρον 3 τοῦ Συντάγματος. Εἰς τὸ Β' ἐδάφιον τοῦ ἰδίου ἄρθρου καθορίζεται ὅτι οἱ Θεῖοι καὶ Ἱεροὶ Κανόνες τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἔχουν συνταγματικὴν ἰσχύν. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, πού γνωρίζει κεφαλὴν τῆς τὸν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστό, ὑπάρχει ἀναπόσπαστα ἐνωμένη δογματικὰ μὲ τὴ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μὲ κάθε ἄλλῃ ὁμοδόξῃ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ, τηρεῖ ἀπαρασάλευτα ὅπως ἐκεῖνες τοὺς ἱεροὺς ἀποστολικοὺς καὶ συνοδικοὺς κανόνες καὶ τὶς ἱερὰς παραδόσεις. Τὸ Σύνταγμα, μὲ τὴν διάταξιν του αὐτὴν εἰσάγει τὸ Κανονικὸν Δίκαιον τῆς Ἐκκλησίας ὡς ἰσχύον δίκαιον. Αὐτὸ βεβαίως δέν ὀρίζεται ρητὰ, ἀλλὰ προκύπτει ἀπὸ τὸν Β' Κανόνα τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ ὁποῖος καθώρισεν τοὺς τηρουμένους ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίᾳ κανόνες καὶ εἰς τὸν ὁποῖον γίνεται παραπομπή. Ἀπὸ τὸ ἀνωτέρω ἄρθρον προκύπτει ὅτι σήμερα οἱ Θεῖοι καὶ Ἱεροὶ Κανόνες τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀναγνωρίζονται ὡς ἐπέχοντες ἰσχύν νόμου, ἐκεῖνοι δὲ οἱ ὁποῖοι ἀφοροῦν τὸ Δόγμα καὶ τὴν Λατρείαν, καθὼς καὶ οἱ βασικοὶ διοικητικοὶ κανόνες, ἔχουν σύμφωνα μὲ τὴν Νομολογία τοῦ Σ.τ.Ε. συνταγματικὴ δύναμη,

δηλαδή έπηρεξημένη τυπική ισχύ και ώς έκ τούτου δέν εΐναι δυνατόν νά τροποποιηθοϋν μέ νεώτερο νόμο. Πράγματι, συμφώνως πρòς τò ισχύον σύστημα τής νόμω κρατούσης Πολιτείας: «μόνον οί αναγόμενες εις τὰ δόγματα διατάξεις τών Άποστολικών και Συνοδικών κανόνων μεταλαμβάνωσι του Συνταγματικού αναλλοιώτου, πᾶσα δέ ἄλλη διάταξις αὐτῶν ισχύει ἁπλῶς ὡς νόμος του Κράτους και συνεπῶς δύναται νά καταργηθεῖ δια νεωτέρου νόμου». Τò σημεῖον αὐτὸ ἀποτελεῖ πολλάκις ζήτημα ἀμφιλεγόμενον και θέμα τριβῆς εις τίς σχέσεις Ἐκκλησίας και Πολιτείας. Γιὰ νά κατανοήσωμε καλύτερα τὰ λεχθέντα, παραθέτομε παραδείγματα: Ἡ Πολιτεία δέν μπορεῖ μέ νόμο νά καταργήσει τήν προσκύνηση τών Ἁγίων Εἰκόνων ὅπως ἔγινε ἐπὶ τών Ἰσαύρων, γιατί ὁ Νόμος αὐτὸς εἶναι ἀντισυνταγματικός, ἀφοϋ σύμφωνα μέ τὸ ἄρθρον 3 παρ. 1 του Συντάγματος: «ἡ Ἐκκλησία ὑποχρεοῦται νά τηρεῖ ἀπαρσαλεύτως τούς ἱερούς ἀποστολικούς και συνοδικούς κανόνες», ἡ Ζ΄ δέ Οἰκουμενική Σύνοδος ἐθέσπισε τήν τιμητική προσκύνηση τών Ἁγίων Εἰκόνων. Περαιτέρω ὁ Νομοθέτης δέν μπορεῖ νά ὑποχρεώσει τήν Ἐκκλησίαν νά ἀποδεχθεῖ τὸν πολιτικὸν γάμον σάν ἔγκυρο δι' ἑαυτήν και νά δεχθεῖ τούς συνάψαντες σύμβαση γάμου κατὰ τὸν νόμον τής Πολιτείας σάν νομίμους συζύγους, ἐφόσον ὁ γάμος εἶναι Μέγα Μυστήριον.

Ἡ Ἐκκλησία τής Ἑλλάδος εἶναι Θεῖον Καθίδρυμα και ἔχει κεφαλήν τῆς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, εἶναι αὐτοκέφαλος και αὐτοδιοικούμενη ὅπως ὀρίζει τὸ ἄρθρον 1 § 1 και 2 του Ν. 590/1977 περὶ του Κ.Χ. τ. Ε.τ.Ε.

Ἡ Ἐκκλησία τής Ἑλλάδος ὁμως στίς Νομικές τής Σχέσεις εἶναι Νομικὸν Πρόσωπον Δημοσίου Δικαίου και μάλιστα προνομοϋχον (ἄρθρο 1 § 4 του ισχύοντος καταστατικοῦ Χάρτου, Ν. 590/1977), δηλαδή Θεανθρώπινος Ὁργανισμὸς αὐτοτελῆς και αὐτοδιοικούμενος, μέ ἰδίαν δικαιοδοσίαν, πού ἔλκει τὰ δικαιώματά του ἀπ' εὐθείας ἐκ του Συντάγματος. Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νά διευκρινίσουμε ὅτι ἡ Ἐκκλησία τής Ἑλλάδος δέν ὑπάγεται στήν Γενική Κυβέρνηση και τὸν Δημόσιο Τομέα σύμφωνα μέ τὸ ἄρθρο 68 § 1 ὑπ. 3 Ν. 4235/2014. Ὡς Ν.Π.Δ.Δ. ὑπόκειται ὡς πρòς τίς διοικητικές του πράξεις (τίς ἁπλές και ὄχι τίς βασικές), ὅπως εἶναι μεταξὺ ἄλλων ἡ ἐκλογή ἱερέων, ἀρχιερέων, εις τὸν ἔλεγχον του Σ.τ.Ε. Οἱ πνευματικές φυσικὰ πράξεις του δέν ὑπόκεινται εις τὸν ἔλεγχον αὐτόν. Ἐκλογή εἶναι διοικητική πράξις τής Ἐκκλησίας, γι' αὐτὸ και μπορεῖ νά προσβληθεῖ ἐνώπιον του Σ.τ.Ε., ἡ ὁποία προσδιορίζει ὠρισμένον πρόσωπον πρòς χειροτονίαν. Χειροτονία εἶναι ἡ μυστηριακοῦ χαρακτήρα τελετή, ἡ ὁποία ἐπακολουθεῖ τής ἐκλογῆς. Μέ αὐτήν τὸ ἐκλεγέν πρόσωπον προχειρίζεται θεία χάριτι εις τὸν βαθμὸν δια τὸν ὁποῖον ἐξελέγη. Ἡ χειροτονία, ὡς καθαρῶς πνευματικὴ πράξις, δέν μπορεῖ νά προσβληθεῖ ἐνώπιον του Σ.τ.Ε.

Ακόμη πρέπει να επισημανθεί ότι το άρθρον 2 του ισχύοντος Κ.Χ. της Ἐκκλησίας χαράσσει εὐκρινῶς τὰ ὄρια συνεργασίας Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας: «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος συνεργάζεται μετὰ τῆς Πολιτείας, προκειμένου περὶ θεμάτων κοινῆς ἐνδιαφέροντος», ὅπως εἶναι τὰ ζητήματα τῆς χριστιανικῆς ἀγωγῆς, τῆς νεότητος, τῆς θρησκευτικῆς ὑπηρεσίας στὸ στράτευμα, τῆς ἐξυψώσεως τοῦ θεσμοῦ τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας, τῆς φροντίδος γιὰ τὴν περίθαλψη τῶν ἐχόντων ἀνάγκη, τῆς διαφυλάξεως τῶν Ἱερῶν Κειμηλίων καὶ ἐκκλησιαστικῶν καὶ χριστιανικῶν μνημείων, τῆς καθιερώσεως νέων θρησκευτικῶν ἐορτῶν, ζητεῖ δὲ τὴν προστασίαν τῆς πολιτείας ὅταν προσβάλλεται ἡ θρησκεία.

Πιστεύομε δὲ ἀνεπιφύλακτα ὅτι διὰ τὴν ἄρσιν κάθε ἐμπλοκῆς στὶς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας θὰ πρέπει νὰ διατηρηθεῖ ἐν ἰσχύι τὸ ἐν λόγῳ σύστημα τῆς νόμῳ κρατούσης πολιτείας μὲ τὴν θέσπισιν ἀσφαλιστικῆς δικλείδος, ὅτι δηλαδὴ γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ συντακτικὸς νομοθέτης νὰ τροποποιήσῃ καὶ ἀπλοῦς διοικητικὸς κανόνες πού ἀφοροῦν τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας θὰ πρέπει νὰ ἔχει τὴ σύμφωνη γνώμη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας εἴτε τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ ἐξαφανισθοῦν τὰ σημεῖα τριβῆς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας καὶ θὰ ὑπάρχει ἁρμονικὴ συνεργασία ἐπ' ἀγαθῷ Ἐκκλησίας καὶ Ἔθνους.

Πῶς καθιερώθηκε ὁμως στὴ χώρα μας τὸ Σύστημα αὐτὸ καὶ ἡ κυριαρχικὴ θέσις τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στὸ Σύνταγμα;

Στὸ Βυζάντιο ὑπῆρχε στενὸς καὶ βαθὺς σύνδεσμος μετὰξὺ κράτους καὶ Ἐκκλησίας. Στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας ἡ παράδοση αὐτὴ θεμελιώθηκε μὲ τοὺς ἀγῶνες καὶ τίς θυσίαις τῆς Ἐκκλησίας νὰ διασώσῃ τὸν Ἑλληνισμό. Ὁ πολὺς Ostrogorsky στὶς τελευταῖες γραμμὲς τῆς περιφημῆς *Ἱστορίας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους*, στὸν ρόλο τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας γιὰ τὴ διατήρησιν τοῦ ἐθνισμοῦ μας, γράφει σχετικᾶ: «Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία στὴν ἰδιαιτέρη ἑλληνικὴ τῆς ἔκφραση, ὡς ἡ πεμπτουσία τῆς βυζαντινῆς πνευματικότητας καὶ συνάμα ὡς ἀντίποδας πρὸς τὸν ρωμαϊκὸ καθολικισμό, παρέμεινε γιὰ τοὺς Ἑλληνας τὰ ἅγια τῶν ἁγίων τους». Στους αἰῶνες τῆς τουρκικῆς δουλείας ἡ Ὁρθόδοξη πίστις ἦταν γιὰ τοὺς Ἑλληνας ἡ ἔκφραση τῆς πνευματικῆς καὶ ἐθνικῆς τους ταυτότητας καὶ προφύλαξε τοὺς Βαλκανικοὺς λαοὺς ἀπὸ τὸν ἀφανισμό μέσα στὴν τουρκικὴ πλημμύρα. Μὲ τὴν ἔναρξιν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἡ Ἐκκλησία, μὲ τὴν αἴγλη τῆς κιβωτοῦ τοῦ Ἔθνους στὴν Τουρκοκρατία, ἀνεδείχθη πρωταρχικῆς σημασίας παράγοντας γιὰ τὴν πορεία τοῦ Ἔθνους. Ἔτσι γεννήθηκε τὸ σύστημα πού καθιερῶνεται καὶ στὸ ἰσχύον Σύνταγμα, πού συνδυάζει τὸ κυριώτερο στοιχεῖο τῆς Βυζαντινῆς παράδοσης (ἐπικρατοῦσα Ἐκκλησία) μὲ

τὸ πνεῦμα τῆς φιλελεύθερης ιδεολογίας τῆς Δύσεως (ποῦ ἐμπεριέχεται στὸ δόγμα ὅτι εἶναι ὅλες οἱ θρησκείες ἰσότημες). Τὸ σύστημα αὐτό, ποῦ ἰσχύει ἀπὸ τὸ πρῶτο Σύνταγμα μετὰ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση, τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδάουρου 1822 καὶ σὲ ὅλα τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα μέχρι τώρα, ἀμφισβητήθηκε ἀπὸ μικρὴ μερίδα βουλευτῶν στὶς σχετικὲς συζητήσεις (τῆς Ε΄ Ἀναθεωρητικῆς Βουλῆς) γιὰ τὴ διαμόρφωση τοῦ Συντάγματος τοῦ 1975. Συγκεκριμένα ὁ τότε γενικὸς Εἰσηγητὴς τῆς μειοψηφίας καθηγητὴς Δημήτριος Τσάτσος, γνωστὸς γιὰ τὶς ἀπόψεις του περὶ καταδυναστεύσεως τοῦ Ἔθνους ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, εἶχε ἐπικεντρώσει τὴν εἰσήγησή του ἀναφορικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας σὲ 2 ἄξονες: στὸν ἀπόλυτο χωρισμὸ θρησκείας καὶ Πολιτείας, Ἐκκλησίας καὶ Κράτους, ὅπως ἀκριβῶς εἶπε, καὶ στὴν ἀπόλυτη ἀνεξιθρησκία, θέσεις οἱ ὁποῖες τελικὰ δὲν ἐπικράτησαν. Στὰ σχετικὰ πρακτικὰ τῶν συζητήσεων καταγράφεται καὶ ἡ διατυπωθεῖσα ἄποψις τοῦ Εὐαγγέλου Παπανούτσου, ὁ ὁποῖος, ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ Βουλευτοῦ Ἐπικρατείας, εἶχε σημειώσει τὰ ἑξῆς : «Ἡ Ὁρθοδοξία εἶναι ζυμωμένη μὲ τὴν καρδιά τοῦ Ἔθνους, εἶναι δεμένη μὲ ἀρρήκτους δεσμούς μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν ἀγῶνων του». Κατέληξε δὲ στὸ συμπέρασμα ὅτι, ὅπως ἡ γλῶσσα ἐκφράζει τὴν ψυχὴν μας, ἔτσι καὶ ἡ θρησκεία εἶναι ταυτόσημη μὲ τὸν ἑαυτὸν μας.

Γράφεται καὶ λέγεται κατὰ κόρον ὅτι ὑπάρχει πρότασις ἐκ μέρους τῆς κυβερνητικῆς πλειοψηφίας καὶ ἄλλων πολιτικῶν παρατάξεων γιὰ τὴν ἀναθεώρηση τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Καὶ μάλιστα πρότασις γιὰ πλήρη χωρισμὸ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Ὁ δὲ Πρωθυπουργὸς ἀνέφερε τὴ φράση: «περὶ θρησκευτικῆς οὐδετερότητας τοῦ Κράτους». Καὶ ὁ τέως Ὑπουργὸς Παιδείας ἐγκαίρως-ἀκαίρως ἀνεφέρετο στὸ προσφιλὲς σ' αὐτὸν θέμα τοῦ χωρισμοῦ Ἐκκλησίας-Κράτους. Κυκλοφόρησε μάλιστα καὶ ἐπιστημονικὴ ἐπιτροπὴ μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν καθηγητὴν Ν. Ἀλιβιζάτο τὴν πρότασή της γιὰ ἓνα «Καινοτόμο Σύνταγμα γιὰ τὴν Ἑλλάδα ὅπου ἀφαιρεῖται ὁλόκληρο τὸ ἄρθρο 3».

Ἀλλὰ ἂς ἐξετάσομε ἐὰν συμφέρει Ἐκκλησία καὶ Ἔθνος ὁ χωρισμὸς Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.

Ἐὰν λοιπὸν τροποποιηθεῖ ἡ σχετικὴ διάταξη τοῦ ἄρθρου 3 τοῦ Συντάγματος, σημαίνει ὅτι ἡ Πολιτεία ἔχει προσανατολισθεῖ σὲ νέα πολιτικὴ, στὸ νὰ υἱοθετήσῃ δηλαδὴ τὴ μορφή τοῦ λαϊκοῦ κράτους στὴν Ἑλλάδα, ὅπως αὐτὸ ἰσχύει στὴ Γαλλία. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ θὰ ἐξισώσει τὴν Ὁρθοδοξία πλήρως μὲ τὶς ἄλλες γνωστὲς θρησκείες, οἱ ὁποῖες σὲ μέγιστη μειονότητα δροῦν στὴ χώρα μας καὶ θὰ διακηρύξῃ ὅτι, ἀνατρέποντας πρακτικὴ 200 ἐτῶν, ἡ Ὁρθοδοξία θὰ παύσῃ τοῦ λοιποῦ νὰ ἀποτελεῖ στοιχεῖο τῆς πολιτιστικῆς ταυτότητας τοῦ Ἑλλη-

νικού Ἔθνους, ὅπως ἴσχυε μέχρι σήμερα. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ εἶναι δεδομένο, γιατί, ἐὰν ἡ συντεταγμένη Πολιτεία ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν Ὁρθοδοξία, τὸ Ἔθνος εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρῶτο θὰ δεχθεῖ τὶς συνέπειες τῆς πολιτικῆς αὐτῆς. Ἡ Ὁρθοδοξία, μὲ τὸ νὰ παραμένει ἐπικρατοῦσα στὴν Ἑλλάδα θρησκεία, διαιωνίζει παράδοση παλαιά, ἡ ὁποία προσδίδει ἰδιαίτερη ἰδιομορφία καὶ ταυτότητα στὸ Ἑλληνικὸ Κράτος σήμερα, μέσα στὴν Εὐρωπαϊκὴ Ἔνωση.

Ὁ χωρισμὸς Ἐκκλησίας καὶ Κράτους συνεπάγεται ὅτι ἡ Πολιτεία οὐδεμίαν σχέση ἔχει μὲ τὴν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία μεταβάλλεται σὲ ἰδιωτικὴ ὑπόθεση τῶν πολιτῶν τῆς μὲ ὅλα τὰ θλιβερά ἐπακόλουθα. Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στὸ ἐξῆς παύει νὰ εἶναι ἐπικρατοῦσα. Θὰ εἶναι ἀπλῶς ἴση μὲ ὅλες τὶς ἄλλες γνωστὲς θρησκείες, οἱ ὁποῖες ἀπὸ κοινοῦ σήμερα στὴ χώρα μας ἀντιπροσωπεύουν περίπου τὸ 5% τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Ἡ ἐπίκληση τοῦ ὀνόματος τῆς Ἁγίας Τριάδος στὴν προμετωπίδα τοῦ Συντάγματος θὰ διαγραφεῖ, ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ ἰσχυρὸ καὶ προνομιούχο Ν.Π.Δ.Δ. θὰ μετατραπεῖ σὲ Ν.Π.Ι.Δ., δηλαδὴ σὲ ἀπλοῦν σωματεῖον, παύουσα εἰς τὸ ἐξῆς νὰ ἀσκεῖ δημόσια λειτουργία. Κάθε ἀναφορὰ στὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ στὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους θὰ διαγραφεῖ. Θὰ καταργηθεῖ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐκπαίδευση καὶ τὰ θρησκευτικὰ στὰ σχολεῖα. Οἱ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας καὶ τῶν Ἁγίων μας θὰ ἀφαιρεθοῦν ἀπὸ τὴ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, τὰ Ὑπουργεῖα, τὶς Ἐνοπλῆς Δυνάμεις, τὰ Σώματα Ἀσφαλείας, τὶς Δημόσιες Ὑπηρεσίες καὶ τὰ Σχολεῖα μας. Ὁ Σταυρὸς θὰ ἀφαιρεθεῖ ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ μας σύμβολο, τὴ σημαία. Οἱ μορφὲς τῶν προστατῶν Ἁγίων θὰ ἀφαιρεθοῦν ἀπὸ τὸ ἔθνικὸ σύμβολο, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἀπὸ τὴ σημαία τοῦ Στρατοῦ, τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἀπὸ τὴ σημαία τοῦ Ναυτικοῦ, τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαὴλ ἀπὸ τὴ σημαία τῆς Ἀεροπορίας κ.λπ.

Ἔχετε ἀσφαλῶς προσέξει ὅτι ἀνώτατοι καὶ κατώτεροι κρατικοὶ λειτουργοὶ μὲ τὴν εὐκαιρία ἐθιμοτυπικῶν ἐπισκέψεων ἀνταλλάσσουν ὡς δῶρα εἰκόνες καὶ ἀποτελεῖ πραγματικὰ μία εὐλογημένη συνήθεια, ἡ ὁποία δὲν θὰ εἶναι εἰς τὸ ἐφεξῆς σύννομη. Περαιτέρω ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, οἱ Μητροπολίτες ἢ οἱ ἐκπρόσωποι των, πρωτοσύγγελοι, ἱερεῖς κ.λπ., δὲν θὰ ἔχουν κεντρικὴ θέση στὴν ἐκπροσώπηση τῆς ἐπικρατοῦσης θρησκείας στὶς ἐπίσημες τελετὲς τοῦ κράτους (στρατιωτικὲς παρελάσεις κ.λπ.). Περαιτέρω ἄμεσες συνέπειες τοῦ συστήματος χωρισμοῦ εἶναι ἡ κατάργησις τοῦ πολιτειακοῦ ἑορτασμοῦ τῶν θρησκευτικῶν ἑορτῶν, ἡ κατάργησις τοῦ θρησκευτικοῦ ἑορτασμοῦ τῶν πολιτειακῶν καὶ ἑθνικῶν ἑορτῶν καὶ τελετῶν.

Καί για νά ἐξειδικεύσομε, αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ Πολιτεία δὲν θὰ ἐορτάζει τὰ Χριστούγεννα, τὰ Θεοφάνεια, τὸ Πάσχα, τὴν Κοίμησι τῆς Παναγίας, τοὺς Πολιούχους Ἁγίους τῶν πόλεων, τοὺς τρεῖς Ἱεράρχες, καταργουμένων τῶν ἀργιῶν καὶ μὴ συμμετεχόντων κρατικῶν παραγόντων μὲ τὴν ἐπίσημη ιδιότητά τους εἰς τοὺς ἀνωτέρω ἐορτασμούς. Σήμερα ἐπὶ παραδείγματι γίνεται ὁ ἐορτασμός τοῦ καθαγιασμοῦ τῶν ὑδάτων παρουσία ὅλων τῶν Ἀρχῶν, Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, Πρωθυπουργοῦ, Ὑπουργῶν, Πολιτικῶν, Στρατιωτικῶν καὶ Δημοτικῶν Ἀρχῶν, συμμετεχόντων ἀγημάτων τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων στρατιωτικῆς καὶ δημοτικῆς μουσικῆς κ.λπ. Ἄλλο παράδειγμα ἔχομε πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς πανηγυρικοὺς ἐορτασμούς τῆς Παναγίας τῆς Τήνου, τοῦ Ἁγίου Ἀποστόλου Ἀνδρέου, ὅπου συμμετέχει σύσσωμη ἡ Πολιτειακὴ ἡγεσία. Θὰ καταργηθεῖ ὁ Ἁγιασμός σὲ σχολεῖα, δημόσιες ὑπηρεσίες, στὴ Βουλὴ ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῶν ἐργασιῶν τῆς νέας βουλευτικῆς περιόδου, παρουσία τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου καὶ μελῶν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ὁ ἁγιασμός στὰ ἐγκαίνια δημοσίων ἔργων, στὶς στρατιωτικὰς μονάδες καθὼς καὶ ὁ ἐκκλησιασμός τῶν σχολείων, τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ ἐπίσκεψις τοῦ ἱεροῦ κλήρου στὰ σχολεῖα καὶ τὶς στρατιωτικὰς μονάδες. Φυσικὰ εἶναι γνωστὸν ὅτι σήμερον καὶ βάσει τοῦ ἰσχύοντος νομικοῦ πλαισίου στὶς σχέσεις Κράτους καὶ Ἐκκλησίας λειτουργεῖ στὶς Ἐνοπλεις Δυνάμεις Σῶμα στρατιωτικῶν ἱερέων μὲ τὸν τίτλο: «Θρησκευτικὸ Σῶμα τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων». Περαιτέρω λειτουργοῦν θρησκευτικὴ Ὑπηρεσία Ἑλληνικῆς Ἀστυνομίας, Λιμενικοῦ Σώματος καὶ Πυροσβεστικοῦ Σώματος. Ὅλες οἱ ἀνωτέρω θρησκευτικὰς ὑπηρεσίες θὰ καταργηθοῦν.

Ἄλλες συνέπειες εἶναι ὅτι θὰ παύσουν νὰ ἔχουν προστάτες Ἁγίους ὁ Στρατός καὶ τὰ Σώματα Ἀσφαλείας, καθὼς καὶ πολλὰ Δημόσια Σχολεῖα τὰ ὁποῖα σήμερον ἔχουν αὐτὸ τὸ Θεῖον Δῶρον. Τὰ κρατικὰ κανάλια δὲν θὰ μεταδίδουν τὴ Θεῖα Λειτουργία καθὼς καὶ ὁ κρατικὸς ραδιοφωνικὸς σταθμός.

Οἱ κληρικοὶ μας, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν μία διακριτὴ κατηγορία δημοσίων θρησκευτικῶν λειτουργῶν, θὰ παύσουν νὰ μισθοδοτοῦνται ἀπὸ τὸ κράτος. Ἀντιλαμβάνεσθε τὶς τραγικὰς συνέπειες ποὺ θὰ ἔχει τὸ μέτρο αὐτὸ ὅταν ἡ «λεγόμενη ἐκκλησιαστικὴ περιουσία» ἔχει ἤδη κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς διατεθεῖ ὑπὲρ τοῦ Κράτους, ὑπὲρ εὐαγῶν σκοπῶν καὶ ἔχει διανεμηθεῖ σὲ ἀπτήμονες. Καὶ στὸ ζήτημα αὐτὸ ἔχομε κλυδωνισμοὺς καὶ μετεξέλιξι μὲ τάσεις ἀποδέσμευσης ἀπὸ τὰ εἰωθότα καὶ τὰ κρατοῦντα. Μὲ τὸ πρόσχημα καὶ τὸν μανδύα τῆς οικονομικῆς κρίσεως, ἀρχικὰ καθιερώθηκε ἀναλογικὰ μὲ τὸ Δημόσιο τὸ 1 πρὸς 10 ἢ τὸ 1 πρὸς 5, δηλαδή θὰ πρέπει νὰ συνταξιοδοτοῦνται 10 κληρικοὶ προκειμένου νὰ διορισθεῖ ἓνας καὶ τελικῶς σήμερον ἐπικρατεῖ τὸ σύστημα νὰ

δίνεται μία οργανική θέση ανά Ίερά Μητρόπολη. Αντιλαμβάνεσθε τὸ μείζον πρόβλημα τὸ ὁποῖον εἶναι ὄρατὸ πλέον· νὰ μείνουν οἱ Ἱ. Ναοὶ μας χωρὶς ἐφημερίους.

Ὁ ὄρκος εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας καὶ Ὁμοουσίου καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας, τοῦ Πρωθυπουργοῦ, τῶν Ὑπουργῶν, τῶν Βουλευτῶν, τῶν Δημοτικῶν καὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ἀρχῶν θὰ καταργηθεῖ καθὼς καὶ ὅλης τῆς ὑπαλληλικῆς ἱεραρχίας καὶ θὰ ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὸν πολιτικὸ ὄρκο. Ἦδη διὰ πρώτη φορὰ στὰ ἑλληνικὰ χρονικὰ Ἑλλην Πρωθυπουργὸς ἔδωσε πολιτικὸ ὄρκο, ὅπως καὶ ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν μελῶν τῆς Κυβέρνησης. Περαιτέρω τὰ θρησκευτικὰ ἐπιχειρεῖται νὰ μετατραποῦν σὲ θρησκευσιολογία. Τὸ ἄρθρο 198 Π.Κ. ποὺ τιμωρεῖ τὴν κακόβουλη βλασφημία καταργεῖται μὲ τὴν τροποποίηση τοῦ Π.Κ. Καὶ φυσικὰ θὰ καταργηθεῖ ὁλόκληρο τὸ Ζ' κεφάλαιο τοῦ Π.Κ. σὲ περίπτωση χωρισμοῦ Ἐκκλησίας-Κράτους.

Ἡ κατάργησις τῶν περὶ προσηλυτισμοῦ νόμων συνεπάγεται τὴ μετατροπὴ τῆς χώρας μας σὲ κέντρο διακινήσεως ὅλων τῶν θρησκειῶν καὶ αἰρέσεων, μὲ τίς εὐλογίες τοῦ Κράτους. Ἐνῶ ὅμως ἡ Ἐκκλησία στερεῖται τῆς προστασίας καὶ ἐνισχύσεως τῆς Πολιτείας, θὰ ὑπόκειται στὴν ἄμεση καὶ αὐστηρὴ ἐποπτεία τῆς. Στὶς ἄμεσες συνέπειες βεβαίως θὰ πρέπει νὰ προσθέσομε τὴν καθιέρωση τοῦ ὑποχρεωτικοῦ πολιτικοῦ γάμου γιὰ ὅλους, ὁ ὁποῖος σήμερα εἶναι προαιρετικός, ἐφόσον κατὰ τὴν Πολιτεία αὐτὸς θὰ εἶναι ὁ ἐπίσημος τύπος συνάψεως τοῦ γάμου.

Σήμερα ἡ ἑλληνικὴ Πολιτεία διακρίνεται γιὰ τὴν ἀπόλυτη ἐλευθερία ποὺ ἔχει καθιερώσει τόσο γιὰ τὸν γάμο ὅσο καὶ γιὰ τὴν ὀνοματοδοσία τῶν παιδιῶν καὶ γιὰ τὸν σεβασμὸ ποὺ δείχνει πρὸς κάθε πολίτη ἀνεξαρτήτως θρησκευήματος ἢ ἰδεολογίας. Ὁ πολίτης μπορεῖ νὰ ἐπιλέξει ἐλεύθερα πολιτικὸν γάμο στὴν ἀπλῆ ἢ πολυτελῆ δημαρχιακὴ αἴθουσα, ἢ τὸν θρησκευτικὸν στὸν Ἱ. Ναό.

Αὐτὴ ἡ νοοτροπία καὶ τὸ πάθος τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ὑποχρεωτικοῦ πολιτικοῦ γάμου παραβιάζει εὐθέως τὴ θρησκευτικὴ συνείδηση τοῦ πολίτη. Δὲν μπορεῖ κανεὶς, ἀγαπητοί μου, νὰ συλλάβει σὲ ὅλο του τὸ μέγεθος τίς θλιβερὲς συνέπειες ποὺ θὰ ἔχει μία τέτοια «παρὰ φύσιν» ἐνέργεια χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.

Εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, ἀκούγοντας κάποιος καλόπιστος ἀκροατὴς τίς ἀνωτέρω θλιβερὲς συνέπειες τοῦ χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, τίς ὁποῖες ἐπικαλοῦμαι, μπορεῖ νὰ διαφωνήσῃ ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ Ἐκκλησία θὰ ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὸ Κράτος, τὸ ὁποῖον δὲν θὰ παρεμβαίνει πλέον εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς, ἐνῶ παράλληλα θὰ κατοχυρωθεῖ τὸ αὐτοδιοίκητόν τῆς.

Τὸ θέμα τοῦ χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας κάθε ἄλλο παρὰ ἐπουσιῶδες δύναται νὰ χαρακτηρισθεῖ. Εἶναι ἄραγε ἡ κατάλληλη ἐποχή, σὲ περίοδο συρρικνώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, νὰ θεσμοθετήσωμε τὴν ἀποδυνάμωση τῆς Ὁρθοδοξίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ μοχλὸν στηρίξεως τοῦ Ἔθνους; Ἄς προσέξωμε ὅτι ἤδη ἔχει ἀφελληνισθεῖ τὸ Πατριαρχεῖον τῆς Ἀντιόχειας καὶ μειώνεται ταχύτατα τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο τῶν Πατριαρχείων Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων, μὲ ἄμεσο κίνδυνο σὲ ὄρατὸ χρονικὸ διάστημα νὰ μὴν ἔχομε Ἑλληνες Πατριάρχες. Διερωτώμεθα λοιπὸν ἐὰν εἶναι προσφορὰ πρὸς τὸν κλονιζόμενον Ἑλληνισμὸν ἡ ἀποδυνάμωση τῆς Ὁρθοδοξίας στὴ Μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα καὶ μάλιστα κατὰ τὴν κρίσιμη αὐτὴ περίοδο πού διέρχεται ἡ χώρα μας.

Στὴν Γερμανία οἱ χριστιανικὲς Ἐκκλησίες –Καθολικὴ, Προτεστάντικὴ, Ὁρθόδοξη– τυγχάνουν ἀναγνώρισης κρατικῆς γιὰ τὸν ρόλο τους μέσα στὴν κοινωνία καὶ διαθέτουν πολιτικὴ ἐπιρροή· ἐπίσης ἡ θρησκευτικὴ ἐκπαίδευση εἶναι ὑποχρεωτικὴ καὶ τὸ Γερμανικὸ Σύνταγμα διακηρύσσει τὴν εὐθύνη τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ «ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων». Στὴν Ἀγγλία ἡ Ἐκκλησία εἶναι κρατικὴ καὶ σὲ ὅλες τὶς δημοκρατικὲς χώρες τῆς Εὐρώπης, καθὼς καὶ στὶς Η.Π.Α., οἱ σχέσεις τῆς Πολιτείας μὲ τὴν Ἐκκλησία εἶναι ἁρμονικὲς. Πρέπει δὲ νὰ τονισθεῖ ὅτι σήμερα στὴ Γαλλία, μετὰ ἀπὸ 200 χρόνια πολεμικῆς κατὰ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὑπάρχει μεγάλος σκεπτικισμὸς γιὰ τὰ ἐπιτευχθέντα ἀποτελέσματα.

Στὴ χώρα μας ἀκραῖοι ὀπαδοὶ τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ καὶ ὁ καθηγητὴς καὶ τ. Ὑπουργὸς κ. Σταθόπουλος ἤθελαν νὰ μεταμοσχεύσουν τὸ πρότυπο τοῦ γαλλικοῦ ἄθεου κράτους, ἀλλὰ καὶ ὁ προμνημονευθεὶς καθηγητὴς κ. Νίκος Ἀλιβιζάτος. Ὁ καθηγητὴς καὶ τ. ὑπουργὸς κ. Ἀνδρέας Λοβέρδος τόνισε σὲ δηλώσεις του τὴν 21^η Μαΐου 2000 ὅτι δὲν πρέπει νὰ υπάρξει διαχωρισμὸς Κράτους-Ἐκκλησίας: «Δὲν ἐπιθυμῶ τὴν Ἐκκλησία Ν.Π.Ι.Δ. μὲ τὴ μορφή σωματείου. Ἐπιθυμῶ τὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ὡς ἐπικρατοῦσα στὴ χώρα μας θρησκεία νὰ ἔχει τὴν ἀναγνώριση τοῦ ἄρθρου 3 τοῦ Συντάγματος μὲ κριτήριον τί ἀσπάζεται ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν».

Καὶ ὁ κ. Εὐάγγελος Βενιζέλος, στὸ πόνημά του: *Οἱ σχέσεις Κράτους καὶ Ἐκκλησίας* (Ἐκδόσεις Παρατηρητῆς, Θεσσαλονίκη 2000), τονίζει ὅτι τὸ θέμα τῶν σχέσεων Κράτους καὶ Ἐκκλησίας στὴν Ἑλλάδα ἀδικεῖται ὅταν ἡ προσέγγισή του γίνεται κατὰ τρόπον ὀξύ, συγκυριακὸ, παροδικὸ καὶ ἐπιθετικὸ. Τονίζει δὲ ὅτι κάθε κράτος ρύθμισε τὴ σχέση του μὲ τὴν Ἐκκλησία μὲ διαφορετικὸ τρόπο, ἀνάλογα μὲ τὴ δική του ιδιαίτερη ἐμπειρία καὶ μὲ τὰ δεδομένα τῆς δικῆς του κοινωνίας τῶν πολιτῶν.

Αποτελεῖ δὲ κοινή πεποίθηση ὅλων μας ὅτι στὴν πλειοψηφία τῶν Βουλευτῶν θὰ πρυτανεύσει ἡ λογικὴ καὶ οἱ Βουλευτὲς θὰ σεβαστοῦν τὸ ἰσχύον νομικὸ καθεστῶς.

Ποιά ὁμως εἶναι ἡ ἄποψις τῆς Ἐκκλησίας μας πάνω στοῦ σπουδαῖο αὐτὸ ζήτημα;

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος δὲν δέχεται τὸν χωρισμὸ τῆς ἀπὸ τὸ Κράτος, ὅχι δι' ἴδιον ὄφελος ἀλλὰ γιὰ τὴν ἐνότητα καὶ τὸ συμφέρον τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Διαχρονικὰ ἡ Ἐκκλησία μας τάσσεται ὑπεύθυνα κατὰ τοῦ Χωρισμοῦ.

Τὴν 7^η Ἰουνίου 1995, ἐπὶ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου, πραγματοποιήθηκε ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἱεράς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν, στοῦ ξενοδοχείου Κάραβελ τῶν Ἀθηνῶν, ἡμερίδα μὲ μοναδικὸ θέμα: «Τὸ ζήτημα τοῦ χωρισμοῦ Ἐκκλησίας-Κράτους». Παρέστησαν πολλοὶ Ἱεράρχες, καθηγητὲς Πανεπιστημίου καὶ Βουλευτὲς. Ἐτονίσθη ὅτι οὔτε ὁ Λαός, οὔτε καμμία ἄλλη ἀναγκαιότητα ἐπέβαλε τὴν ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὶς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας. Αὐτὴν τὴν ὥρα δὲν χρειάζομεθα χωρισμοὺς ἀλλὰ συστράτευση καὶ ὁμοψυχία γιὰ νὰ ὑπερασπισθοῦμε τὴν Πατρίδα καὶ τὴν Ὁρθοδοξία. Ὁ καθηγητὴς Βλάσιος Φειδᾶς ὑπεστήριξε ὅτι ἡ συζυγία Ἐκκλησίας καὶ Κράτους εἶναι ἐπιτακτικὴ ὑποχρέωση, κυρίως ἔναντι τοῦ Ἔθνους καὶ ὄχι μόνον ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας, καὶ κατέληξε ὅτι ἡ ἐπιβολὴ τοῦ χωρισμοῦ θὰ προκαλέσει ἀνεξέλεγκτες παρενέργειες ἀπὸ τὶς ὁποῖες θὰ ζημιωθεῖ κυρίως ἡ πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ συνοχὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐπικολούθησε συζήτησις, κοινὰ συμπεράσματα τῆς ὁποίας ἦσαν ἡ ἀποτροπὴ τοῦ χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.

Σήμερα περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ τίθεται συνεχῶς στὸν δημόσιο διάλογο τὸ θέμα τῆς ἀναθεώρησης τοῦ Συντάγματος μὲ ἔμφαση στοῦ θέμα τῆς ἀναθεώρησης τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.

Κατὰ τοῦ χωρισμοῦ Ἐκκλησίας-Κράτους τοποθετήθηκε ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἱερώνυμος στοῦ πλαίσιο τῆς εἰσήγησής του ἐνώπιόν του Σώματος τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, παρουσιάζοντας τοὺς προβληματισμούς του: Ἡ Ἐκκλησία ὑπῆρξε, εἶναι καὶ θὰ ὑπάρχει Μάνα τοῦ λαοῦ μας μὲ ὅ,τι αὐτὸ σημαίνει. «Ἡ Ἐκκλησία ἡ ὁποία ἀσκεῖ μία καὶ μοναδικὴ ἐξουσία νὰ ἀγαπᾷ ὀλοκληρωτικὰ τὸν Θεὸ καὶ ἀπροϋπόθετα τὸν ἄνθρωπο, δὲν πρέπει νὰ ζητήσῃ ποτὲ τὸν χωρισμὸ ἀπὸ τὸν λαὸ τῆς». Ἀλλὰ καὶ ὁ σεπτὸς Ποιμενάρχης μας Σεβ. Μητροπολίτης Πατρῶν κ. Χρυσόστομος συνεχῶς ἐπαναλαμβάνει ἐν συναγωγῇ Λαοῦ καὶ ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων ὅτι Ἑλλάδα καὶ Ὁρθοδοξία εἶναι ἔννοιες ταυτόσημες.

Ἡ Πολιτεία μὲ τὸν Νόμο ὑπ' ἀριθμ. 4301/7 Ὀκτωβρίου 2014 (ΦΕΚ 223/7-10-2014) «γὰρ τὴν ὀργάνωση τῆς νομικῆς μορφῆς τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων καὶ τῶν ἐνώσεών τους στὴν Ἑλλάδα καὶ ἄλλες διατάξεις», ἐρρῦθμισε τὸ ζήτημα τῆς νομικῆς μορφῆς τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων στὴ χώρα μας.

Πρέπει νὰ καταστῆ σαφὲς ὅτι οἱ σχέσεις Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας ἀφοροῦν ὑφιστάμενους διακριτοὺς ρόλους. Ἦδη τὸ ἰσχύον Σύστημα εὑρίσκεται στὸ μεταίχιμον τοῦ συστήματος τῆς νόμῳ κρατούσης Πολιτείας καὶ τῆς συναλλαγίας (γνωμ. Ἀριστόβουλου Μάνεση καὶ Κων/νου Βαβούσκου, *Ἐκκλησία Ν.Β.* σελ. 304 ἔπ.). Ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία ψηφίζει τὰ νομοσχέδια ποὺ ἐπιθυμεῖ χωρὶς νὰ δεσμεύεται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ὑποστηρίζει καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, καθηγητῆς Προκόπης Παυλόπουλος στὸ ἔργο του: *Ἡ ἀναθεώρηση τοῦ Συντάγματος*, Ἀθήνα 2010. Ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ Πολιτεία νομοθετεῖ ἐρήμην ἢ καὶ ἐναντίον τοῦ δόγματος καὶ τοῦ ἡθους τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως τὰ ψηφισθέντα νομοθετικὰ πλαίσια γιὰ τὸν πολιτικὸ γάμο, τὴν κύση τῶν νεκρῶν, τὸ σύμφωνο συμβίωσης ἑτεροφύλων καὶ ὁμοφύλων, ἀποδεικνύεται ὅτι οἱ ρόλοι Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας εἶναι διακριτοί. Συνεπῶς οἱ θεωρίες περὶ διήθεν θεοκρατίας πηγάζουν ἀπὸ ἐμπάθεια κατὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ὅταν ἰσχυροὶ πολιτικοὶ παράγοντες ὀμιλοῦν «θρασεῖα τῆ κεφαλῇ» περὶ χωρισμοῦ Ἐκκλησίας καὶ Κράτους, τί ἐπιδιώκουν; Τὴ μετατροπὴ τῶν νομικῶν σχέσεων τῆς ἐπικρατούσης Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μας ἀπὸ Προνομιούχο Ν.Π.Δ.Δ. σὲ ἀπλοῦν Σωματεῖο, τὸν θρησκευτικὸ ἀποχρωματισμὸ τῶν Ἑλλήνων, τὴν ἀπο-ιεροποίηση τῆς Ὀρθοδόξου Ἑλλάδος, τὴν περιθωριοποίηση τῆς Ἐκκλησίας; Ἐπιθυμοῦν νὰ παύσουν οἱ πολῖτες νὰ εἶναι ἐνσυνείδητα μέλη τῆς Ἐκκλησίας, καλλιεργοῦν τὰ μυθεύματα τοῦ Ἀντικληρικαλιστικοῦ Λαϊκισμοῦ; Καὶ προκύπτει ἐπιτακτικὸ τὸ ἐρώτημα: Ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος θὰ εἶναι ἓνα Ν.Π.Ι.Δ. ἢ ἰδίῳ δικαίῳ (θρησκευτικὸ πρόσωπο) τοῦ Ν. 4301/2014 τῆ στιγμῆ ποὺ θὰ παραμείνουν Ν.Π.Δ.Δ. τὸ Κεντρικὸ Ἰσραηλιτικὸ Συμβούλιο τῆς Ἑλλάδος καὶ δημόσιες ὑπηρεσίες τοῦ Κράτους οἱ Μουσουλμανικὲς Μουφτεῖες;

Ἐπίλογος

Τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν θέμα εἶναι ἀναντίρρητα νομικὰ ἐπαχθές, πολὺπλευρον καὶ πολυδιάστατον, διὰ τὴν πλήρη καὶ ἐνδελεχῆ ἀνάλυση τοῦ ὁποῖου ἀπαιτοῦνται ἱκανὲς ὄρες.

Στόν τόπο αὐτό συνυφάνθηκε ὁ Ἑλληνισμός με τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἡ Ἐκκλησία ἀπετέλεσε τή σπονδυλική στήλη τοῦ Ἔθνους, ἀλλά καί τή μάνα, τήν τροφὸ καί φρουρὸ τοῦ Ἔθνους σὲ δύσκολες στιγμὲς καί περιστάσεις. Δὲν ὑπονόμευσε ποτὲ ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τὸ Ἔθνος. Δὲν ὑποκατέστησε δυναστικά ποτὲ τοὺς ἄρχοντες τῆς πολιτείας. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ Ἔθνους. Τὸ εὐεργέτησε διαχρονικὰ καί παντοιοτρόπως. Κράτησε ἀναμμένη στήν ψυχὴ τοῦ σκλαβωμένου ἐπὶ 400 χρόνια Ἑλληνα τὴν ἐθνικὴ συνείδηση. Ἡ σύνδεσις Ἐκκλησίας καί Πολιτείας εἶναι διαχρονικὴ, ἀπαραίτητη καί ἀναγκαία. Ὅσοι τυχὸν ἐπιχειρήσουν τὸν χωρισμὸ Ἐκκλησίας καί Πολιτείας θὰ διαπράξουν μέγα καί ἀνεπανόρθωτο λάθος, τοὺς πικροὺς καρποὺς τοῦ ὁποίου θὰ γευθοῦν οἱ ἐπερχόμενες γενεές. Ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ τὸν πνευματικὸ θώρακα τοῦ Ἔθνους. Μόνον τὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος ἔχει αὐτὴν τὴν ἰδιαιτερότητα καί τὸ μοναδικὸ προνόμιο τῆς συνυφάνσεως Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καί Ἑλληνισμοῦ.

Εἶναι δὲ ἀδιαμφισβήτητον γεγονὸς ὅτι ἡ συνεργασία αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ διατηρηθεῖ ἐπ' ἀγαθῷ Ἐκκλησίας καί Πολιτείας, γνώμων δὲ τῆς συνεργασίας αὐτῆς θὰ πρέπει νὰ εἶναι ὁ σεβασμὸς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὡς Θεανθρωπίνου Ὁργανισμοῦ, αὐτοτελοῦς καί αὐτοδιοικουμένου, μεῖ ἰδίαν δικαιοδοσίαν, ὁ ὁποῖος ἔλκει τὰ δικαιώματά του ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸ Σύνταγμα.